

Bevezetés

A manicheizmus gnosztikus vallás, amely az alapítójáról, Mániról (i.sz. 217-276) kapta a nevét. Ugyan a vallásnak napjainkban már nincsenek hívei, de történeti jelentőségét tekintve világvallásnak nevezhetjük, mivel Észak-Afrikától Kínáig voltak követői. Máni egy zsidó-keresztény közösségben született Mezopotámia déli részén, amelyet 24 éves korában elhagyott, és saját tanai hirdetésébe kezdett. A manicheizmus zoroasztriánus és keresztény alapokon nyugszik, később pedig a kelet felé irányuló térítő tevékenység során kiegészült buddhista elemekkel is. Máni „végső” prófétaként tekintett magára, de elismerte a korábbi világvallások alapítóit is (Jézus, Zarathustra, Buddha). A saját vallását nem újként határozta meg, hanem a korábbiak egyesítéseként. A manicheizmus a zoroasztriánizmushoz hasonlóan dualisztikus vallás. Tanítása szerint az egymástól függetlenül létező két entitás, a Fény és a Sötétség az idők kezdete óta vívják kozmikus harcukat, melynek során összekeveredtek. Az egyház, illetve a hívők feladata az, hogy azokat újra különválasszák, s ezáltal ériék el a megváltást.

A manicheus egyház piramisszerű hierarchia szerint épült fel, amelynek feje Máni. A hívők Mánit halála után is mindenkori egyházfőként ismerték el. A vallás beavatottjai a Szent Kiválasztottak. Közülük került ki a 12 tanító, a 72 püspök és a 360 presbiter. Az egyházon belül nők is magas pozíciókba juthattak. A manicheus hierarchia alján a Hallgatók helyezkedtek el, akik az egyház világi ügyeit intézték, és ők szolgáltattak alamizsna formájában ételt a Kiválasztottaknak, hogy azok semmilyen formában ne szennyezzék be magukat az élet kioltásával. A Kiválasztottak az ételt rituális étkezés során vették magukhoz, elválasztva a benne található Fényt a Sötétségtől, megsza- badítva azt az anyagtól, ezáltal közeledve a megváltás felé.

A manicheusok tevékenységét aktív térítés jellemezte. Ezt egy olyan univerzális vallás iránti igény motiválta, amely nem kötődött nyelvhez vagy etnikumhoz, és amelynek a célja az volt, hogy mindenkihez eljuthasson. Máni nagy figyelmet fordított arra, hogy tanításait saját maga foglalja írásba azért, hogy tanait ne lehessen félremagyarázni, mint ahogy szerinte ez a kereszténység, a zoroasztriánizmus és a buddhizmus esetében történt. Úgy vélte, e három vallás tanításai mögött ugyanaz a végső igazság van, azonban ezt a próféták későbbi követői félremagyarázták. A manicheizmus könyves vallás, a szövegek lejegyzésére önálló írást fejlesztettek ki.

A manicheizmus külső szemmel nézve szinkretikus vallásnak tűnik. Ennek két oka van: egyrészt mert a manicheizmus látszólag a fent említett vallások elegye, másrészt mert a térítő tevékenység folyamán a manicheizmust mindig a helyileg ismert vallás kulcsfogalmaival és terminológiájával magyarázták. Az adaptálás következtében a manicheizmus területtől függően más és más „köntösben” tűnt fel, illetve terjedt el. Éppen emiatt a nyugati, Római Birodalom felé történő terjeszkedés során az ottani keresztény vallási vezetők Mánit eretneknek, a manicheusokat eretnek keresztényeknek tüntették fel, és őket üldözték.

A térítés során fontos szerephez jutottak a kereskedők, így a manicheizmus kelet felé irányuló terjesztése is elsősorban a Selyemúton vándorló szogd kereskedőknek köszönhető. A manicheusok kezdetben igyekeztek a helyi uralkodókat és előkelőket megtéríteni, hogy azok teret engedjenek a vallás szabad gyakorlásához. Ezt követően az ő támogatásukkal lehetett kolostorokat alapítani, és megszervezni a kis közösségeket. A térítők az uralkodók megtérését nyilvános vitákkal vagy csodának feltüntetett gyógyításokkal igyekeztek elérni.

A manicheizmus térhódítása Irántól keletre a VII. század végén kezdődött, magát buddhizmusnak „álcázva”. A törökség körében a VIII. század második felében kezdett el terjedni, miután a kínai An-Lushan lázadás (756-763) leverésére érkező ujjur csapatok négy szogd Kiválasztottat vittek magukkal az uralkodó Bögü kagánhoz (759-779), aki 762-ben áttért, 763-ban pedig államvallássá tette a manicheizmust. Ennek meggyőződésbeli okai is lehettek, de a környező államokétól eltérő vallás a politikai függetlenséget is szimbolizálhatta. Más vélemény szerint Bögü kagán csak felvette a manicheizmust, de államvallássá csak az őt 795-ben követő, más nemzetségből származó kagán tette. Ezt az a feltételezést támasztja alá, hogy Bögüt 779-ben egy anti-manicheus lázadás során ölték meg. A manicheizmus története során kizárólag az Ujjur Kaganátusban vált államvallássá. Bögü kagán 768-tól Kína északi részén is térítő misszióba fogott, de az Ujjur Kaganátus kirgizek általi megdöntése (840), és az ujjurok katonai főségének megszűnése után a térítés is megszűnt ebben a régióban. A manicheizmus üldözött vallássá vált Kínában, de mégsem tűnt el teljesen: a kínai manicheusok Délkelet-Kínában folytatták tevékenységüket, az ujjurok pedig a kelet-turkesztáni Kocsóban (Qoço) egészen a XI. század elejéig megtartották és gyakorolták vallásukat.

Az itt közzétett ótörök nyelvű *Huasztuanift* (a szó jelentése ‘gyónóima’) egy, a manicheus valláshoz tartozó liturgikus gyónás. A szöveget a legtöbb liturgikus szöveghez hasonlóan az iráni nyelvekhez tartozó szogdról fordították (ó)törökre.

A manicheus gyónóimát rendszeresen, előre meghatározott időpontban adták elő, a vallás szent napján, hétfőn, illetve az éves Béma ünnepkor, Máni mártíromságára emlékezve. A gyónás helye feltehetően a *csajdan*, a böjti csarnok volt. A gyónás kollektív módon, rituális keretek között történt. A formula alapján az ún. profilaktikus típushoz tartozik, amely azt jelenti, hogy a bűnöket implicit módon vallják meg: „Amennyiben elkövettem volna...”. Ez a formula teszi alkalmassá arra, hogy a gyónást a közösség kollektív módon adja elő, szemben például az ismertebb katolikus formulával, amely esetében a gyónás személyes jellegű és a hívő egyenként vallják meg bűneiket. A kollektív ima mintegy katalogizálja a vallásban bűnnek számító cselekedeteket, illetve mulasztásokat, így a hívő a gyónások alkalmával újra és újra átlátja azt, hogy a vallása szempontjából mi számít bűnnek, ezáltal a teljes korábbi életére vissza tud reflektálni. Az imát egy magas rangú pap adta elő, a hívek pedig egyszerre válaszoltak. Nem tudni, hogy a gyónás ilyen szertartása visszavezethető-e Mániig, az első ilyen ismert kollektív gyónóima, ahol a gyónás szövegét többes szám első személyben mondják el, az éppen a *Huasztuanift*.

A *Huasztuanift* szövege tizenöt tételből épül fel, amelyek jól elválaszthatóak egymástól. Az egyes tételek a szövegben sorszám szerint következnek (pl. „Hetedik. Amennyiben...”), és minden tételt egy imaformula zár le: *manāstar hirzā*. A kifejezés pártus eredetű, jelentése ‘Bocsásd meg a mi vétkeinket!’.

Az első három tétel a vallás alaptételeit írja le, a kozmológiát, a makro- és mikrokozmoszt. A meggyónandó bűn ezek esetében a vallás alapvető tanításainak el nem fogadása. A negyedik, ötödik, hatodik és hetedik tétel a manicheizmusra való áttérés előtti életben elkövetett, és a vallás szempontjából bűnnek számító cselekedetekhez kötődik. A nyolcadik tételtől a gyónás az áttérés után elkövetett bűnökre és a helytelen vallásgyakorlásra vonatkozik (imádkozás, gyónás, böjt, alamizsna stb.). Az utolsó tétel pedig összefoglalja a fentebb leírtakat, és bocsánatért könyörög minden olyan, az emberi gyarlóság miatt elkövetett helytelen cselekedetért, ami a felsorolásból kimaradt.

Jelen kiadvány célja, hogy egy turkológia mesterszakos hallgató – vagy hasonló szintű ismeretekkel rendelkező olvasó – a manicheus *Huasztuaniftet* manicheus írással, ötörök nyelven el tudja olvasni, és értelmezze. A szöveget ezért facsimilével együtt, átbetűzéssel, átírással és fordítással tesszük közzé. A filológiai és nyelvészeti értelmezést a szöveg után található jegyzetek és a szöveg nyelvtana segíti. A kiadáshoz tartozik még egy szó- és szuffixum jegyzék is, amelyek jelzik az adott szavak illetve toldalékok összes előfordulását a szövegben.

Szövegkiadásunk a következő kéziratokon alapul: az első 48 sort tartalmazó kézirat a *Turfanforschung Digitales Archiv*ban található (URL1), a szövegnek megfelelő sorrendben *U8r*, *U8v*, *U10r*, *U10v* jelzetek alatt. A szöveg további részét a londoni kézirat képezi, amely a *British Library* gyűjteményének része *Or 8212 (178) [Ch 0015]* jelzettel. Létezik egy ujjur írásos változata is, amelyet a szentpétervári *Institut Vostokovedenijában* található *SI D1 (SI 3159)* jelzet alatt. Továbbá a következő töredékes kéziratok tartoznak a szöveghez, amelyek kettő kivételével megtalálhatóak a *Turfanforschung Digitales Archiv*ban. Ezek jelzetei a következők (Clark 1997 alapján): 1. Manicheus írásos töredékek: *U9*, *U7*, *U20*, *U11*, *U13*, *M 443*, *M 172 II*, *M798f*, *U17*, *U19*. 2. Ujjur írásos töredékek: *U 12*, *U22*, *Ch/U 6318*, *U21*, *U16*, *U 24*, *U14*, *Mainz 350*, *U 23*, *U 18*, *U15*, *U 26*, *U 25*, *Ch/U 6415*, *U27*, *Ch/U 6414*, *U1543*, *U5571*. Ezek egy részére a transzkripcióban hivatkozunk is. A *TII Y 60a* és a *TII Y 60b* jelzetű kézirat-töredékek elvesztek.

A szöveg, vagy annak részei korábban is kiadásra kerültek. A berlini kéziratok egy részét Le Coq publikálta 1911-ben (reprint 1972). A teljes rekonstruált szöveg megtalálható Bang 1923-as, illetve Asmussen 1965-ös munkájában. Az utóbbi kiadás szövegének első 48 sora szintén a fent említett berlini kéziratokon alapul, illetve a londoni kéziraton, de hivatkozik a szentpétervári kéziraatra is. A szentpétervári kézirat legújabb kiadása Tuguševa (2008) nevéhez fűződik, de ezt korábban Radloff (1909), Malov (1951) és Dmitrieva (1963) is publikálta. Peter Zieme (1966, 1975) elkészítette a töredékek katalógusát és olvasatát, és közreadta azok facsimiléit is.

Az általunk közzétett *Huasztuanift*-változat manicheus írással íródott. A manicheus írás arámi eredetű, és jobbról balra olvasandó. A londoni kézirat végén található ábra tájolása azonban arra utal, hogy ezt a szöveget felülről lefelé is olvashatták (ekkor a sorok balról jobbra követik egymást). Az ábécé egyes betűinek van szóeleji és szövégi változata is, ezek többnyire nem térnek el jelentősen egymástól, mint például az arab vagy az ujjur írás egyes betűinek esetében. Az 1. ábra megmutatja, hogy az egyes manicheus grafémák milyen latin betűs megfelelést kaptak az át-*betűzés* során. A szövégi változatokat csak azokban az esetekben tüntettük fel, ha jelentősen eltérnek a nem szövégi változattól. Az ábécé utolsó betűje, a *tau* <τ> a jelen kiadáshoz használt kéziratokban csak egyszer fordul elő (11. sor, <τwtwnčswz> /*todunčsuz*/), és akkor is – a kézirat és a fénykép minőségéből adódóan – nehezen olvasható.

A transzkripció során az egyszerűsége törekedtünk, így megpróbáltunk olyan átírást adni, amely vélhetően a legközelebb állt az ótörök beszélők kiejtéséhez. Nem törekedtünk a manicheus írás ortográfiájának részletes leírására. Mivel a transliteráció és a transzkripció párhuzamosan fut, arra

biztatjuk az olvasót, hogy a helyesírási tendenciákat maga fedezze fel.

A transzkripciót lábjegyzetekkel láttuk el. Ezek fő célja az, hogy jelezze a szöveg különböző (elsősorban a londoni és szentpétervári) kéziratok közötti különbségeket, illetve mutassa, hogy a berlini kéziratrövidékek hol vannak átfedésben, és hol térnek el az itt közölt facsimilétól.

A szöveg fordításánál elsősorban a szöveghűségekre törekedtünk, másodsorban pedig arra, hogy a fordítás egy összefüggő, a lehetőségekhez mérten jól értelmezhető egésznek alkosson. A szójegyzékben megadott jelentések a fordításban használt jelentést tartalmazzák. Mivel a sorok hosszúsága többnyire nem felel meg a tagmondatok hosszúságának, valamint a magyar és ótörök tagmondatok sorrendje nem ugyanaz a mondaton belül, az értelmezhetőség érdekében a sorokat össze kellett vonnunk, így a fordításban szereplő, pl. (171-174) arra utal, hogy az ótörök szöveg három sorát egy egységként fordítottuk le. A szövegben szögletes zárójelben [] szerepelnek az értelmezést megkönnyítő beszúrások és kiegészítések. A kerek zárójelben () azok a szavak illetve kifejezések szerepelnek, amelyek az értelmezéshez nem szükségesek, de az eredeti szövegben szerepelnek, pl. *bačaq bača* „(böjtöt) böjtölni”.

A *Huasztuanift* korábbi magyar fordításai Kakuk Zsuzsa (1985) illetve Kara György (2011) nevéhez fűződnek. A szöveg értelmezéséhez haszonnal forgatható Simon Róbert - Simonné Pesthy Monika (2011) könyve.

Danka Balázs

1. ábra. A *Huasztuanifi* manicheus ábécéje